



Самур

№ 7(312) 2017-йисан 30-август

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Хъвадай цив таъминарда



Азербайджан Республикасынын Президенти Ильхам Алиев вичин 2017-йисан 17-мартдин «Агъалияр хъвадай цив таъминарун хъсанарун патал алава тедбирин гъакындай» төв ганвай серенжемда дегишвилер тун патал Цийи серенжем къабулнава. И серенжемдив къадайвал, 28 райондин 170 къван яшайишин чаяр хъвадай цив таъминарун хъсанарда. И кар патал республикада вири жуъредин къулайвилер арадал гъанва. Мукъвал вахтара хъвадай цикай къитвал чугвазтай юларларды хълерин месэла вини дережада гъял жеда.

Мад са агалкъун



Китайдын Тайпей шегъерда тешкилнавай студентрин XXIX Дүйнядын Гатун Универсиадада Азербайджандын команда иккай жегилири хъсанар агалкъунар гъилик авунва. Универсиададын вад лагъай юкъуз чи къве таеквондичи - Сайд Къулиева ва лезги Радик Исаева бурунжидин медалар къачуна.

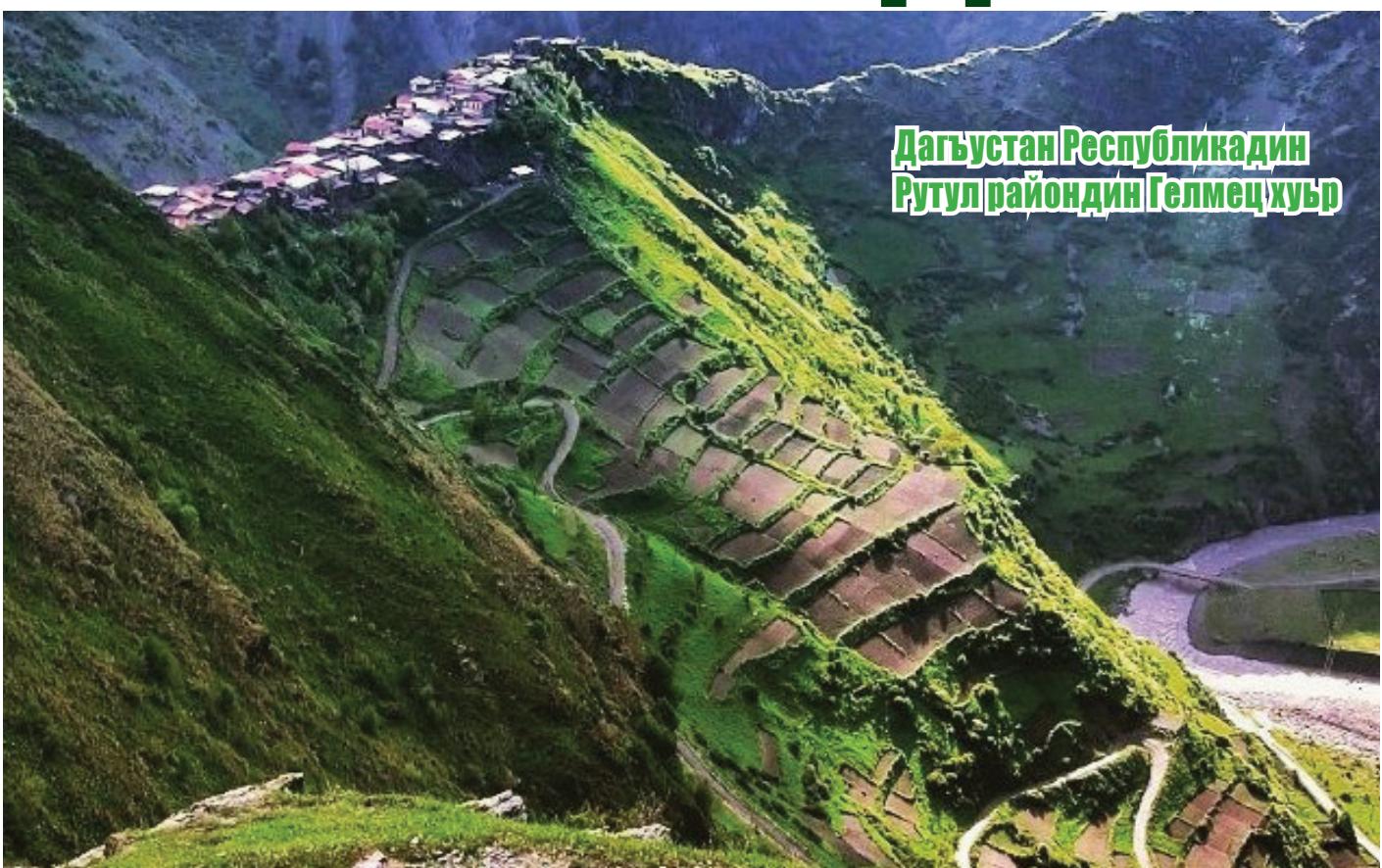
Вич олимпиадын чемпион тир Р.Исаев Ирандай ва Түркиядай атанвай спортсмениз уфтадан хъана. Гъя иккя, чи ватанэгъилид мад са медалдауди вичин агалкъунин къадар артухарна.

Дегь сурар жагъанва



Кълар районда чи эрадал къведалди II агъзур ийсариз талукъ дегь сурар жагъанва. И сурар райондин Зинданмуругъ хъуре винел акъатнава.

АМИА-дин Археологиядин ва Этнографиядин Институтдин кылин пешекар, археолог Къагъриман Агъяева лугъузтайвал, Кълар дегь девиррин са шумуд цийи гүмбетар жагъанва ва абур хъсандыз чириз алахъзва. Адан фикирдалди, Кълар райондин чилер тарихдин гүмбетралди девлетлуу я. Ина энеолит девирдин гүмбетарни галаз дуьшуш жезва. Сифте яз Кълар районда дегь сурар 1953-йисуз ашкара хъанай. А чавуз археологи Хиль ва Эвежуугъ хълерин арада авай Рудбар лугъудай чкадай жагъай сурар чи эрадал къведалди I агъзур йисан юкъвариз талукъ тирди къейд авунай.



Дагъустан Республикадин Рутул райондин Гелмец хъур

ЧАЛ ГЪИЛЯЙ ФИЗВА

Кълара са миредсал дуьшуш хъана зун. Чи арада ихтиян ихтилат къиле фена:

– ГъикI я вун? Хизанар хъсанзавани?
– Слава богу, неплохо.
– Хтулар гъикI я?
– Замечательно.
– Къвалахал аламани?
– Я на пенсию ушел.
Завай эхиз хъанач:

– Я хизан сагъ хъайиди, ваз лезги чал

чизвачни?

– А как же! Бес зун лезги тушни!

Адалай гүгъульниз са маса чирхирдал

гъалтна зун. Ада завай жузуна:

– Истирагъетдиз хтанвани вун?
– Эхъ, ял ягъиз хтанва.
– Не яхши! И варз ина кечирмишда
ман вун!
– Эхъ, и варз ина акъудда за.
– Чалишмиш хъухъ, гъавадал гезинтида
пара хъухъ.
– Хъурай, алахъда зун.
– Къвале къаршиламишдайд авачтIа,
чаз къунагъ жедани вун?

Чирхирдиз сагърай лагъана жуван рехъ къуна фена зун. Ингье и къве ихтилатди рикI акъван тарна хъи, вучдатIа чир хъанач заз.

А юкъуз зал гъя иккя рахадайбур мадни гъалтна. Түккенда, базарда зун лезгидал рахана, заз патан чаларал жаваб гана садбуру. Са яшту түккенчили лагъайтIа, зун къапарай акъудна. Ам вучайтIани захъ галаз лезгидалди раханач.

Чи магъледин аялар сад-садахъ галаз лезги чалалай гъейри вири чаларал рахаз акурла зун пер ханваз къвализ хъфена. Акваз-акваз, гъайр къачуна чал гъилляй физвайди и гъилера генани мукъувай

къатIана за. Эхъ, физва чал...

Чун лезгидал ата-бата, карт-курт ийиз рахазвай. Жуван рахунрик урус, түрк гафар акадарун адет къунва чна. ГъвчIи-чехибуру, мукъва-къилири, ярар-дустари вучиз ятани хайи чал къларал ветъизва. И кар Азербайджандын, Дагъустандын гъакI я. Мел-мехъеррин, мэрекатрин чавуз лезгияр сад-садахъ галаз рахадайла регъула чилерай-чилиз фида вун. Им вучтин кар я? Чи бубайри багъя эменин хъиз хвена чав агакъарнавай чал эхиримжи са шумуд йисан къене гъикI хъана и гъалдиз гъанвайди я чна? Вучиз адан къадир чизмач? Вучиз виликан вахтара хъиз адан къайгъу чугвазмач чна? Вучиз адас рикIай икрамзамач?

Маса халкъари чна къван таъг гузвач дидед чалаз. А халкъарин векилар чин чаларал рахадайла чна къван патан гафарикай менфят къачувач. Налугъуди, чи ватанэгълияр чал чурун патал акъажунриз экъечIана.

«Чун гужуналди ассимиляция ийизва!» лугъуз гъарай-эвер кутазвай ксарни кваз гъя иккя рахаз акурла ийир-тийир квахъдачни ви? Тал гудай кар ам я хъи, ихтиян къацIай чала Интернетдиз, газетриз, журналриз, ктабризни рехъ жагъурнава. Иккя хъайила, чи чалан пакагъан югъ гъихътиди хъурай? Дидед чалаз гъуьрмет ая, адад къадир хъухъ, ам хайи чил хъиз, хайи диде хъиз хъухъ лугъуз чаз веси авур бубайрин гафар вучиз рикIелай алудзава чна? И суалриз жаваб нивай чал жен?

Уруслар тарихчи, генерал Семен Броневскийди «Къафкъаздин гъакындай цийи географиядин ва тарихдин ма-луматар» ктабда (Москва, 1823) кхъе-

ней хъи, а девирда Лезгистандын агъалийрилай гъеири Дагъустандын гзаф вилаятин – Акушадин, Джэнгутендин, Къаракъайтагъдин, Кубачидин, Табасарандын ва маса вилаятин агъалиярни лезгидалди рахазвай. Виликан девирра татар чалакай менфят къачур Къазикъумх вилаятдин агъалияр и чал къерехдик тунда къиял-къилиз лезгидалди рахаз эгечIай.

Гзаф автори кхизвайвал, XVIII асирда XIX асирдин эвелра Къафкъазда виридалайни гзаф татар (азербайджан) чалакай менфят къачувай. Вич рахазвай агъалийрин къадардал гъалтайла къед лагъай чкадал лезги чал алай. Са вахтунда вичихъ ихтиян зурба къимет хъайи хайи чалак гила чна гъикI хъана рехнеяр кутазва?

XIX йисарин эхирра вичин «Күре чал» ктаб чапдай акъудай П.К.Услара чи чалан иервилел, везинлувиленни девлетлувилен гъейран хъана лагъанай: «Яраб и халкъдихъ гъикъван шаирар аватIа?»

Гъя инал чи чалан виридалайни чехи женгчи Гъажибегов алатай асирдин 30-йисара лагъай гафар рикIел хкин: «Лезгидалди рахадайла хайи чалан гафар аваз маса чалан гафарикай менфят къачун жуван диде негъ авун я. Диде негъ авуниз са таъв гуз жеда – вагъшивал». Мад гъя камалэгълиди лагъайвал, «Лезгидин виридалайни гужлу яракъ адад чал я. Чал квахъайтIа, халкъни квахъда.» И кардиз рехъ тагун чна, лезгияр! Агъзур йисара тарихда къегъалвиледи вичин таъв хъвайи халкъдин чал лайихълудаказ хъена виликай кхъезмай несилирив агакъарин!

LƏZGI ULDUZU

Türkiyədə ləzgi xalqının adət-ənənələrinin, mədəniyyətinin təbliği ilə məşğul olan Balıkesir "Dağıstan" dərnəyinin avqustun 6-da Balıkesir vilayətinin Kirne (təzə adı Ortaca) kəndində təşkil etdiyi bayram şənliyi bu dəfə bir başqa təntənə ilə yaddaşlarda qaldı. "Ləzgi ulduzu" adlandırlan həmin bayramda

Bursa, İzmir, Balıkesir şəhərlərindən gəlmış çox sayıda insanlar əsl bayram əhval-ruhiyyəsi yaşıdadılar. Ötən illərdə bu kənddə keçirilən "Xeyir" məclislərindən fərqli olaraq bu dəfə ilk dəfə açıq havada "Lezgi Yıldızı" Qafqaz Rəqs Ansamblının üzvləri ləzgi xalq havalarının ruha dad verən şirin sədaları altında

öz məharətlərini tamaşaçılara nümayiş etdirdilər. Onlara həmin rəqsələri öyrədən Emrah Şen və Sinan Aşır 7-15 yaşlı rəqqaslarla bərabər məydandə gərənənələ alqış sədaları ətrafi bürüdü.

Dərnəyin fəal üzvlərindən olan Osman Göçmezin təşəbbüsü və rəhbərliyi altında reallaşan yeniliyi hamı alıqlılaşdı. Tədbirdə dərnəyin Balıkesir bölməsinin yeni rəhbəri Yaşar Taşkın, əvvəlliki rəhbəri Niyazi Şalik, kənd muxtarı Kamil Kaça və digərləri iştirak etdilər.

Cərkəzlerin "Trikana" ansamblı da adigey və abxaz mahnları ilə şənliyə rəng qatdı. Onlar Mehmet Aydemirin rəhbərliyi altında maraqlı



musiqi nömrələri ilə ləzgi xalqına olan məhəbbətlərini nümayiş etdirdilər.

Sonra bir sira maraqlı idman yarışları, müsabiqələr keçirildi. Birincilik qazananlara hədiyyələr verildi. Bursa "Dağıstan" dərnəyinin rəhbərləri Yaşar Sabri Dönder və Ramazan Kor, digər tanınmış şəxslər qədim ləzgi xalçalarının yarasığı sayılan ləzgi ulduzu həkk olunaraq toxunmuş xalçanın ətrafına toplaşdır xatirə şəkli çəkdirildilər. Səhər saat 10-da başlanan təntənə gecəyə kimi davam etdi.

Abdulla QUBALI,
Türkiyə, İzmir



«DAĞISTAN» JURNALI YAZIR



taj dərc olunmuşdur. Dünya şöhrətli "Lezginka" ansamblının burada baş tutan möhtəşəm konserti və onun əsk-sədəsi haqqında "Bursada Dağıstan rüzgarı əsdi" məqaləsində məlumat verilir.

"Can Azərbaycandan gələn dəyərli qonaqlarımız" məqaləsində jurnal bacılı yazıçı Sədaqət Kərimovanın Türkiyədə türk dilində çapdan çıxmış "Lezgiye" kitabının burada keçirilmiş təqdimat mərasimi haqqında yazır. Müəllif Balıkesir şəhərində keçən təqdimat barədə də oxucuları məlumatlandırır.

"Samur" qəzeti redaksiyası göstərdiyi bu diqqətə görə jurnalın baş redaktoru Şahabettin Özenə və redaksiya kollektivinə dərin minnətdarlığını bildirir.

Bu ilin aprelində Türkiyənin Bursa şəhərində keçirilən iki böyük tədbir haqqında bu ölkənin "Dağıstan" jurnalının 10-cu sayında geniş repor-

KÖNÜL KÖRPÜLƏRİ

Bursa Böyükşəhər bələdiyyəsinin və Türkiyədəki xeyirsevər iş adamlarının dəstəyi, Bursa "Dağıstan" dərnəyinin təşkilatçılığı ilə Dağıstanın Mahaçqala və Dərbənd, Azərbaycanın Quba, Qusar və Xaçmaz şəhərlərində orucluq zamanı verilən iftar süfrələrini insanlar minnətdarlıqla xatırlayırlar. O zaman qurulan könül körpüləri "İki dövlət, bir millət" olan Türkiyə və Azərbaycan birliyinə gözəl misaldır.



ЧИРВИЛЕРИН КУРСАР

Азербайджан Республикадин Президентдин патав гвай Чирвилерин Фондуни Кылар райондин Хылерин хуъре тешкил авур «Компьютердин технологияяр ва идарадин кратар кылы тухун» тівар ғанвай курсара тарсар кылиз акъятнава.

И икъяра Кылар шегъердин «Шагъ дагъ» компютердин меркездин пешекаррин иштирак-виленді келзәвайбурун илимдин практикан чирвилер тайинардай имтигъянар кылы тухvana. Чин алакъунради чешнелу хайи 12 жегъилдиз сертификатар вугана. Жегъилрикай Магъир Рзаева, Селимхан Исмиева, Роман Поладова, Эдгар Аббасова ва масабуру чиз тарс гайи пешекаррис разивал къалурна. Абуру ихътин курсар

кар-кеспи авачир жегъилар патал иллаки важибу tirdi къейд авуна.

Сентябрдин ваца Кылара ва мад цүнд регионda цийи курсар кардик кутада.



Bu günlərdə Bursada fəaliyyət göstərən "Dağıstan" dərnəyinin rəhbərləri Yaşar Sabri Döndər və Ramazan Korun təşəbbüsü ilə burada ölkənin universitetlərində təhsil alan, uğurları ilə seçilən fəal gənclərlə görüş keçirildi. Görüş hamının ürəyincə oldu.

«DODO» İŞIQ ÜZÜ GÖRDÜ

DODO

"DODO" qəzeti tebrikon

Bo "DODO" qəzeti kollektivi

Kəmər Həsərov

Məmməd Əliyev

Əliyev Əliyev

Bütün dünyada mətbuatın çoxlu problemlərlə üzləşdiyi bir vaxtda Bakıda talış dilində "Dodo" adlı daha bir qəzetin nəşrə başlaması sevindirici hadisədir. Bildiyimiz kimi, talışların "Toliş sedo" qəzeti 1992-ci ildən Bakıda nəşr olunur.

"Dodo"nın baş redaktoru vətəndaş mövqeyi ilə seçilən ziyalı İradə Məlikovadır. Onun Azərbaycanın qədim və köklü xalqlarından olan talışların dilini, mədəniyyətini, tarixini, adət-ənənələrini yaşatmaq üçün qələmin gücündən istifadə etmək istəyi hörmətə layiqdir.

Əminlik ki, redaksiya qarşısına qoyduğu vəzifəni həyata keçirməkdə uğurlar qazanacaq. Bu sahədə talış xalqının ziyalıları kollektivdən öz köməyini əsirgəməyəcək.

ЧАЛ КЬАДАГЪА АВУНАЙ

Албан alfavitdikai dəliplar kъverdavai para жезва. Виликан дэвиррин алимрикай Н.Карамянса и алфавит 21, Эллис Миннса 32, А.Шанидзеди ва маса пешекарri 52 гъарфуникай түккүйнавайди къейд авунай. Бязи алимри Къафкъаздин Албанияда са шумуд алфавит хъунухъ мумкин я лугъузва. А.Шанидзеди гъатта вичин «Къафкъаздин албанrin ىلىيىز винел акъятнавай алфавит ва адан къиметлувал» ктабда ачухдиз къхъенва: «Гиман хъи Арранда тек са халкъдин вай, са шумуд халкъдин вичин милли къхъинар хъанва.»

И фикирар аласадиз къачуна

Мөгъамед ХАЛИДОВ

ВИНЕЛ АКЬУДЗАВАЧИР ДЕЛИЛАР

АБУР ЧАКАЙ ВУЧИЗ ЧУНУХАРЗАВА?

Къафкъаздин дяве къарагъайдалай 200 иис алатзана. Ингье къедалди 1817-1864-йисара кыле феи а дяведиз талукъ гзаф делилар чакай чунуҳарзана. Икъван гагъди тарихчиривай 47 иисуз датана давам хайи и дяведи Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин, гъакни лезгийрин кыилел гъайи мусибатар авайвал винел акъудиз хъанвач. Вучиз лагъайтла гъам урус пачагъди, гъамни Совет гъукуматди кыле тухвай сиясади и кардиз рехъ ганач ва гзаф архивар Кевирна. Эхиримжи йисара са бязи тарихчия къеви архивиз рехъ жагъуриз, талукъ материалар гъилик ийиз алахъзана. Ингье...

Делилрал къедалди са месэлади къарагъай лугъун. Совет гъукуматдин сифте вахтара и месэла къарагъай машгъур чеченви тарихчи Абдурагъман Авторханов басрухар ганай ва ам алатай асиридин 40-йисарин эхирра СССР-дай катиз мажбур хъанай. ФРГ-да «Азад Къафкъаз» журнал акъудай А. Авторханов гъуѓуынлай вичин эсерралди вири дүньядиз сейли хъанай. «Сталин гъукуматдин кыле» ктабдай ада з пудра къаст авунай.

Гъа и кардилай къулух Къафкъаздин дяведиз талукъ материалаар винел акъудун къадагъа авунай ва гъавиляй гзаф вакъиаир авайвал, бегъемдиз ачухариз жезвач. ГъакI ятланни икъван гагъди гъилик авунвай са бязи материалаар Къафкъаздин дяведи ина яшамиш жезвай халкъарин кыилел гъайи са къадар мусибатар винел акъуддай мумкинвал гузва. И дяведикай къей урус авторрин эсеррани са бязи гъакъиқи делилар душуыш жезва.

Сифте яз урус пачагъяр XVI асирида Къафкъаз гъилик кутаз алахъна. Къенкъе Иван Грозныи, гъуѓуынлай Борис Годунова гъикъван алахъунар авунатана, абурувай инаг къаз хъанач. Идалай къулух виш иисуз урус пачагъри Къафкъаздин басрух гунин ниятилай гъиль къачуна. Анжак I Петра цийи кылелай и месэла къарагъарна ва иниш чехи къуватралди басрух гана. Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин урус пачагъирин ниятар къатана ва абура чапхунчириз мұтЫуғъ тежен патал галкъана сад тир гъукумат арадал гъиз алахъна. Сифте яз и кардик мұшкуърви лезги Гъажи Давуд бегди кыил кутуна (1708-1728). Дагъустан ва Ширван галкъурна чехи гъукумат арадал гъайи ада I Петраз Къафкъаз къадай мумкинвал ганач. Гъуѓуынлай чеченви Шейх Мансуран гъерекат (1780-1791), Шамилан имамат (1834-1859), Кеферпатаан Къафкъаздин Республика (1918-1919), Кеферпатаан Къафкъаздин Эмират (1919-1920) ва Советтин Дагълух Республика (1920-1924) арадал атана. Эхиримжи Совет гъукуматди къадим римвийрин «пайи-паяр авуна агъавал ая» принципиди къадайвал, фад чукъурна.

Гъа икI, вакъиайриз галай-галайвал вил вегъелья Къафкъаздин дяве къарагъунин са бязи асул себебар винел акъатзана. 1801-йисуз Гуржистан, 1813-йисуз Азербайжан, 1828-йисуз Эрменистан гъилик авур Россиянин империя къевера гъатна. Вучиз лагъайтла адавай азад ва аслу тушир Кеферпатаан Къафкъаз мұтЫуғъариз хъанвачир. Иниш халкъарин женгчи руғъдикай хабар авай урус пачагъириз дяве галализ абуру мұтЫуғъариз тежедайди хъсандин чизвай. ИкI тирди тарихдини фадлай субутнавай. Гила са бязи урус та-

рихчирин хиве къазтайвал, Россиянин империяди Кеферпатаан Къафкъаз къан патал I Петраз II Александран къеведалди 150 иис къван вахт серфнай.

47 иисуз давам хъайи Къафкъаздин дяведи дагъви халкъарин кыилел чехи мусибатар гъана. Сифте яз адак къил кутурдигенерал А.П. Ермолов хъана. 1816-йисуз ам уруспин Къафкъазда авай вири къушунрин чехиди тайинарна. Ада Кеферпатаан Къафкъаз мұтЫуғъарин патал кылды план түкъурна. И пландив къадайвал, къенкъе Чеченистан мұтЫуғъарна къанзай, ахпа лезгийриз басрух гун къарадиз къачунвай. И ниятдади генералди чадин халкъариз кичерардай, «Преградный Стан» (1817), «Грозная» (1818), «Внешнепанная» (1819), «Бурная» (1821) хътина тъварар ганвай къелаяр эшигиз туна. Ермолован стратегия ихътиндиди тир: чадин халкъар мұтЫуғъарун патал абурун тамар къиял-къильді цай яна кун, никIер, мал-къара, недай-хъвадай сүрсептар вири терг авун, хъбер чукъурин, ачхарияр гулье гана рекъин.

Чапхунчи чеченриз генани гзаф зулум ийизвай. Тарихчирин къизвайвал, садра пачагъи I Александра Ермолова Чеченистанда лугъуз тежедай

записки об управлении Кавказом. Тифлис, 1909. С.35). Гъа ихътина сиясади тухузвай пехъи генералди 1820-йисуз вичихъ галаз женг чукъур, гъакин гъиле яракъ къун тавур агъзурдалди лезги ачхарияр кукъурна, абурун шудралди хъбер къиял-къильди чукъурна. И вагъшивилер тъмил хъиз хъана Ермолова 1823-йисуз къвед лагъай гъилера лезгийриз басрух гана. И сеферда 90 агъзур аскер газа атай, лезгийрал талгъудин саягъда вегъена абуру чарчелай ракъуриз къанзай генералдин 15 агъзур лезгидихъ галаз чукъур женг эже-бжедиз акъатна. Вичин генералри «лезгийрин прицарни галаз къвачел къарагъинава» лагъайла Ермолов пехъи хъана: «Гъа и кар тир къамайди.» Ада цийи женгинин эмир гана. И женгинин гъакъиндай жандармериядин корпудин полковник Н.Юрьева къхъенай: «...И женгина лезгияр пачагъдин къушунрихъ галаз мадни викъегъдаказ, эхирдал къван кикъана ва къве патайни газфы-газф ивияр авахъна.» (ЦГВИА. Ф. ВУА. Д. 6512).

Уруспин тарихчирин А. Комарова ва В. А. Волконскийди къхъейвал ва архивдин материалри тестикъарзайвал, гзаф чехи къуватралди басрух ганатанни, генерал Ермоловай лезгийрин вягътедай физ хъанач ва абуру 1824-йисуз тағызатдик къиль кутуна. И вакъиайрилай 40 иис алатайдалай къулухъ генерал Ермолова вичивай Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин женгчи руғъ рекъиз тахъяди хиве къуна къхъенай: «...Чна абуруз талкъайриз сиясади ва абурухъ галаз чи рафтарвилер дүздиди хъанач. Чи залумвили абурун чаз къарши нифрет мадни артухарна ва абурун бунтчилини руғъ генани къизгъинарна.» (Движение горцев Северо-Восточного Кавказа в 20-55 гг. XIX века. Махачкала, 1959. С. 69).

Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин бунтчилини руғъ машгъур лезги камалэгъли Шейх Метъамед Ярагъвичи ина муридиизмдин бине кутурдадай къулухъ генани къати хъана. Имам Шамила азадвилин гъерекатдиз регъбервал гузвой вахтунда Россиянин империяди дяведи лугъуз тежедай къван гзаф аскерар квадарна. Тек са мисал гъун бес я. 1847-йисуз Даргодин патал Шамилан къушунрихъ галаз къиль феи дяведа уруси 3 генерал, 195 офицер, 4 агъзур аскерар ва гзаф яракъарни сүрсептар квадарна. (Килиг: Абдурахман Авторханов. Кавказ, кавказская война и Имам Шамиль. Журнал «Советский Дагестан» №1 (153), январь-февраль 1991 г. С. 37). Санлай Къафкъаздин дяведи гъикъван уруспи аскерар ва гъикъван дагъвияр терг хънатла къедалди чунуҳарзана.

1859-йисуз Имам Шамил къурдадай ва 1964-йисуз Черкесия мұтЫуғъарна Къафкъаздин дяве къутягъайдалай къулухъ цийи гъулгъулдикай игътият авур уруспи чипхъ галаз генани викъегъдаказ женг чукъурвай халкъарикай чеченрин, лезгийрин, черкесрин, аваррин ва осетинрин актив ачхарияр Түркиядиз къучарун къарадиз къачуна. Са бязи чешмейра Къафкъаздин дяведилай къулухъ Түркиядиз винидихъ тъварар къунвай халкъарин 800 агъзурдалай гзаф векилар къучарнавайди къалурзана. Гъакъыктатда и рекъем са миллиондилай гзаф я.

Музеффер МЕЛИКМАМЕДОВ
(Гүльхар)



записки об управлении Кавказом. Тифлис, 1909. С.35). Гъа ихътина сиясади тухузвай пехъи генералди 1820-йисуз вичихъ галаз женг чукъур, гъакин гъиле яракъ къун тавур агъзурдалди лезги ачхарияр кукъурна, абурун шудралди хъбер къиял-къильди чукъурна. И вагъшивилер тъмил хъиз хъана Ермолова 1823-йисуз къвед лагъай гъилера лезгийриз басрух гана. И сеферда 90 агъзур аскер газа атай, лезгийрал талгъудин саягъда вегъена абуру чарчелай ракъуриз къанзай генералдин 15 агъзур лезгидихъ галаз чукъур женг эже-бжедиз акъатна. Вичин генералри «лезгийрин прицарни галаз къвачел къарагъинава» лагъайла Ермолов пехъи хъана: «Гъа и кар тир къамайди.» Ада цийи женгинин эмир гана. И женгинин гъакъиндай жандармериядин корпудин полковник Н.Юрьева къхъенай: «...И женгина лезгияр пачагъдин къушунрихъ галаз мадни викъегъдаказ, эхирдал къван кикъана ва къве патайни газфы-газф ивияр авахъна.» (ЦГВИА. Ф. ВУА. Д. 6512).

Уруспин тарихчирин А. Комарова ва В. А. Волконскийди къхъейвал ва архивдин материалри тестикъарзайвал, гзаф чехи къуватралди басрух ганатанни, генерал Ермоловай лезгийрин вягътедай физ хъанач ва абуру 1824-йисуз тағызатдик къиль кутуна. И вакъиайрилай 40 иис алатайдалай къулухъ генерал Ермолова вичивай Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин женгчи руғъ рекъиз тахъяди хиве къуна къхъенай: «...Чна абуруз талкъайриз сиясади ва абурухъ галаз чи рафтарвилер дүздиди хъанач. Чи залумвили абурун чаз къарши нифрет мадни артухарна ва абурун бунтчилини руғъ генани къизгъинарна.» (Движение горцев Северо-Восточного Кавказа в 20-55 гг. XIX века. Махачкала, 1959. С. 69).

Кеферпатаан Къафкъаздин халкъарин бунтчилини руғъ машгъур лезги камалэгъли Шейх Метъамед Ярагъвичи ина муридиизмдин бине кутурдадай къулухъ генани къати хъана. Имам Шамила азадвилин гъерекатдиз регъбервал гузвой вахтунда Россиянин империяди дяведи лугъуз тежедай къван гзаф аскерар квадарна. Тек са мисал гъун бес я. 1847-йисуз Даргодин патал Шамилан къушунрихъ галаз къиль феи дяведа уруси 3 генерал, 195 офицер, 4 агъзур аскерар ва гзаф яракъарни сүрсептар квадарна. (Килиг: Абдурахман Авторханов. Кавказ, кавказская война и Имам Шамиль. Журнал «Советский Дагестан» №1 (153), январь-февраль 1991 г. С. 37). Санлай Къафкъаздин дяведи гъикъван уруспи аскерар ва гъикъван дагъвияр терг хънатла къедалди чунуҳарзана.

1859-йисуз Имам Шамил къурдадай ва 1964-йисуз Черкесия мұтЫуғъарна Къафкъаздин дяве къутягъайдалай къулухъ цийи гъулгъулдикай игътият авур уруспи чипхъ галаз генани викъегъдаказ женг чукъурвай халкъарикай чеченрин, лезгийрин, черкесрин, аваррин ва осетинрин актив ачхарияр Түркиядиз къучарун къарадиз къачуна. Са бязи чешмейра Къафкъаздин дяведилай къулухъ Түркиядиз винидихъ тъварар къунвай халкъарин 800 агъзурдалай гзаф векилар къучарнавайди къалурзана. Гъакъыктатда и рекъем са миллиондилай гзаф я.

КВЕЗ ЧИДАНИ?

Маса халкъдик кухтуна

Лезги чалан группадик акатзавай арчи чал къедалди чавай къакъудиз алахъзана. Гъатта 2000-йисуз уруспи чалал чапдай акъудай «Дагъустандин чалар» ктабда вири чалар гъи группайрик акатзаватла къалурнава, анжак арчи чал акатзавай группа къалурнава.

1926-йисан делилралди архивияр 854 кас авай. 1959-йисал къедалди абуру сияғыдиз къачунра лезги халкъдик ква. Гъа йисан кхынра аваррик кухтунва. Акъван гагъди лезги ва уруспи чаларал къелазва. Им а девирда лезгийрин къадар тъмиларун патал тухвай сиясадин нетижя я.

Исядта архивияр Дагъустандин Чарода районда,



Цураб хуъре, Арчи вацун вини кылера, Гунибин Къойсудин эрчи патан къерхда яшамиш жезва. Абурухъ кылди са хуъни вад къазма ава. Вичихъ 320 майишат авай Арчидин ачхарияр къадар 1300 кас я.

Абурун чалакай сифте яз монография кхъейди А.М.Дирр я. 1908-йисуз Тифлисда адан «Арчи чал» (уруспи чалал) ктаб басма хъана. Адалай гуѓуынзиз и чалакай К.Ш.Микаилова, С.М.Хайдакова ва О.И.Кахадзеди кылди ктабар кхъена. Икъван гагъди са алимдивайни арчи чал авар чалан группадик акатзава субутиз хъанвач, амма вирибуру патан чалари ада таъсирзайвай кылди къедалди авунва. Машгъур алим Е.А.Бокарева къхъенва: «Архивийрин чал гафарин ва грамматикадин къурулуштал гъалтайла лезги чалак акатзава... Архивийрин чалал къуншидаллай чалари: лак ва иллаки авар чалари чехи таъсир авунва.»

Чи тухумрикай кхъенай

XIX виш йисарин уруспи авторри чинин эсерра лезгийриз талукъ гзаф марагълу тарихдини этнографиядин делилар гъанва. Абурухъ ктабе сифте яз А.Ф.Пасерскийди чи тухумрикай кхъена. Адан 1886-йисуз «Военный сборник» журналдиз акъатнавай «Къафкъаздикай делилар» макъалада ихътиян малumat ава: «Лезги тухумар чинин къенепатан къурулуштал гъалтайла Писистратан вахтарин грекрин филариз ушшар я. Гъар са тухум - абуру къенин юкъузни амазма - неинки чеб-чизпиз мукъва инсанрикай, гъакI умуми марагъбар авай



къерхдин ксарикай ибарат са хизан - стхавал я. Тухумдин къуватлавал ва таъсирлувал ада квай инсанрикай къадардилай аслу жезва...

Гила, и чакаяр уруспи идара ийизвайла, тух

TABASARANLAR

Müxtəlif yazılı məxəzlərdə tabasaranların yaşadıqları ərazi-nin adı müxtəlif cür göstərilir: "Tabaristan", "Tabarsaran", "Tabasparan", "Tavaspor", "Tabasaranshah". Favstos Buzandin "Ermənistan tarixi" kitabında tabasaranlıların adı "tabaspor" kimi qeyd olunub. M.Kaqankatvatsinin, Yeqişenin və digər qədim tarixçilərin kitablarında "Tabaspor" vilayət adı kimi göstərilib. XII əsr müəllifi Yaqut əl-Həməvi X əsrə aid məlumatlara əsaslanaraq Lezganla Dərbənd arasında Tabasaranshah adlı ölkənin mövcudluğu barədə məlumat vermişdir. Tabasaranlar haqqında görkəmli Dağıstan tarixçisi H.Alqadarının "Asarı Dağıstan", tanınmış Azərbaycan alimi A.A. Bakıxanovun "Gülüstani İrəm", məşhur rus etnoqrafi L.I.Lavrovun "Qafqazın etnoqrafiyası" kitablarında qiyamətlə məlumatlar verilib.

Qafqazın qədim xalqlarından sayılan tabasaranlar əsasən Dağıstanın Tabasaran, XIV və Dərbənd rayonlarında yaşayırlar. Şəhər əhalisi ən çox Dərbənd, Oqni, Kaspiysk və Mahaçqala şəhərlərində cəmləşmişdir. Onlar əsrlər boyu Dağıstanın Rubas çayı vadisində yaşayırlar.

"Tabasaran" sözünün mənası haqqında təessüf ki, əlimizdə heç bir məlumat yoxdur. **Tabasaranlar şimalda yaşayan həm-vətənlərini gəymüşlər, cənubdağları isə gəymüşlər adlandırırlar. Ləzgilər tabasaranları kəbabçıları adlandırırlar. Bu barədə rus etnoqrafi A.N.Qenko yazır: "Nadir hallarda tabasaran dilini ləzgilərlə əlaqədar kəbabçı (gəməgəm) چال, daha doğrusu kabqan dili adlandırırlar ("kəbabçı" – mənşəyinə görə çox çətin termin olub, hazırda ləzgilər arasında tabasaranlara verilən ad kimi məshhurdur).**

Bir sıra orta əsr müəlliflərinin əsərlərində bu xalqın xəzərlərə, ərəblərə, səlcuqlara, monqol-tatarlara, sasanilərə qarşı döyüsləri haqqında maraqlı məlumatlar verilib.

Dağıstan ərəblər tərəfindən istila edildikdən sonra Tabasaran əraziləri Ərəb Xilafətinin tərkibinə qatıldı. Xilafətin süqutundan sonra bu vilayət Şirvanın bir hissəsinə çevrildi.

917-ci ildə Tabasaran ərəblərin Məzyədidlər sülaləsindən olan Muhammad Maysumun ixtiyarına keçəndən sonra buranın hakimləri "maysum", həmin torpaqlar isə "maysumluq" adlandırılmağa başlanmışdır.

Maysumluğun əsas düşməni Dərbənd əmirliyi idi. 944-cü ildən əmirliyi Muhammadın qardaşı Əhməd idarə etməyə başlayır. 948-ci ildə o, Şirvanshah tituluna yiyələrin və Tabasaranı idarə etməyi oğlu Haysama həvalə edir. Bundan sonra Haysamin qardaşı Əhməd hakimiyətə gəlir. Əhmədi oğlu II Haysam (981-1025) əvəz edir. XII əsrin əvvəllərində Tabasaran maysumluğu 24 mülkə bölünür. Mülklər sərhənglər (hərbi rəislər) tərəfindən idarə olunur.

1570-ci ildə maysumluğun sülalələri arasında nifaq və qarışılıq baş qaldırır. Nəticədə əhalinin xeyli hissəsi həlak olur. Sağ qalanlar iqamətgahı Xuçnidən Çarağə köçürürlər. Burada onlar düzənlik tərəfdən və Dərbənddən daha çox basqınlara məruz qalırlar. Çox keçmir ki, Xuçnidə Tabasaran qazisi hakimiyətə gəlir.

XV əsrə Tabasaran torpaqları vahid knyazlıq kimi birləşir. Həmin knyazlıq düşmənlərə qarşı döyüşə 60 minlik qoşun çıxara bilirdi.

XVI əsrin sonlarında Türkiyə və İran

arasında baş verən hərbi əməliyyatlar Tabasaranada təsirsiz ötüşmür. XVII əsrin əvvəllərində icma ittifaqları Tabasaranada qazi hakimiyətindən imtina edir.

1860-ci ildə əvvəlki mülklərin ərazisində dairələr təşkil olunur. Qaytaq usmiliyi və Tabasaran əraziləri Qaytaq-Tabasaran dairəsində birləşdirilir.

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində etibarən Tabasaran maysumluq, qazılıq və bir sıra kənd icmaları tərəfindən idarə olunmağa başlanır.

1806-ci ildə Tabasaran Rusiyaya birləşdirilir. Bundan sonra xalqın vəziyyəti daha da ağırlaşır, buranı rus çari və yerli hakimlər əleyhinə mübarizə dalğası bürüyür. Bunun nəticəsi olaraq 1860-ci ildə əvvəlki mülklərin ərazisində dairələr yaradılır. Qaytaq usmiliyi və Tabasaran əraziləri Qaytaq-Tabasaran dairəsində birləşdirilir. Daire əvvəlcə naibliklərə bölünür, 1899-cu ildən

həmsərhəddir. Sonuncularla yaxın qonşuluqda və ünsiyyətdə olduqlarına görə tabasaranlar onların azərbaycan ləhcəsini mənimsəmiş və öz doğma dillərini bir qədər unutmuşlar".

Tabasaran dilinin məşhur tədqiqatçıları arasında Adolf Dirr, Petr Uslar, Aleksandr Qenko, Beydullah Xanməhəmmədov, Aleksandr Maqometov, Temirxan Şalbuzov, Vəlibəy Zahirov, Qazi Qurbanov və başqaları vardır. Bu dilin elmi cəhətdən tədqiq olunmasında rus alimi P.K.Usların müstəsna xidmətləri olub.

1870-ci ildə bu işə başlayan alim bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir. Bu barədə o, məşhur şərqşünas alim, akademik A.A.Şifnerə yazdığı məktubunda qeyd edir: "Artıq bir ildir ki, tabasaran dilinin tədqiqinə başlamışam, lakin daim informant dəyişmək məcburiyyətdəyəm... onlarda hər hansı qrammatik anlayışı inkişaf etdirməyə nail ola bilmirəm". Göstərdiyi



onlar nahiyələrlə əvəz olunur. Nahiyələr icmaları əhatə edir.

1895-ci ildə dairədə 4 naiblik: Qaraqaytag (mərkəzi Cibaxni kəndi), Aşağı Qaytag (mərkəzi Qayakənd kəndi), Şimali Tabasaran (mərkəzi Yersi kəndi), Urkarah (mərkəzi Urkarah kəndi) naiblikləri var idi.

1926-ci ildə dairə 3 nahiyə - Yuxarı Tabasaran (Mərkəzi Xuçni kəndi), Daxadəyev (mərkəzi Macalisi), Səfərov (mərkəzi Cəlalkənd) nahiyələrinə bölünür.

1929-cu ildə Tabasaran rayonu yaradılır, onun mərkəzi Burqankənd, 1934-cü ildən isə Xuçni olur.

Tabasaran dili Dağıstanın 14 dövlət dilindən biridir. Nax-Dağıstan dilləri ailəsinin ləzgi dil qrupuna daxil olan bu dil ən çox ləzgi və ağıl dillərinə yaxındır. Semyon Bronevskinin "Qafqazlılar 1750-1820" adlı kitabında qeyd edildiyi kimi, XVIII əsrə Tabasaran əhalisi başdan-başa ləzgi dilində danışır.

Broqauzun və Efronun 1890-1907-ci illərdə nəşr olunmuş "Ensiklopedik lügət"ində qeyd olunub: "Şərqi Qafqaz-dag qrupuna aid olan, Cənubi Dağıstanda, Rubas çayı vadisində yayılmış tabasaran dili az tədqiq olunmuş dillərdəndir. Şimalda bu dil qaytaq ləhçələri, cənubda küre dili, qərbədə ağıl dili (bəziləri tərəfindən tabasaran dilinə, digərləri tərəfindən isə küre dilinə yaxın olduğu gösterilən) ilə temasdadır. Şərqdə Tabasaran vilayəti Xəzər dənizi sahili boyundakı türk tayfları ilə

səylərə baxmayaraq, onun tabasaran dili haqqında monoqrafiyası tamamlanmamış qalır. Alimin ölümündən sonra bu işə L.P.Zaqurski məşğul olur, lakin o da monoqrafiyanı sona çatdırı bilmir. Belə olduqda P.K.Usların qızı atasının əlyazmalarını akademik A.A.Şifnerə göndərir. 1979-cu ildə Şifner vəfat edir və həmin əlyazmanın taleyi qeyri-müəyyən qalır. Əlyazma 100 il çap olunmamış qalır. Nəhayət, 1979-cu ildə dağıstanlı alim A.A.Məhəmmədovun şərhləri və əlavələri ilə birlikdə Tblisi dənə nəşr olunur.

Tabasaran dili haqqında qiyamətlə tədqiqatlar aparmış A.Dirr "Tabasaran dili haqqında qrammatik ocerk", A.N.Qenko "Tabasaran dilinə aid dialektologiya ocerki" və "Tabasaran dilinin lügəti", L.I.Jirkov "Tabasaran dili" kitablarında olduqca maraqlı məlumatlar vermişlər.

Tabasaran dili ilə bağlı ən qiyaməlli məlumatlar filologiya elmləri doktoru Beydullah Xanməhəmmədova məxsusdur. O, bu dilə aid 4 monoqrafiyanın, onlarca dərsliyin, tabasaranca-rusca, rusca-tabasaranca lügətlərin, orfoqrafiya və terminlər lügətlərinin müəllifidir. Alimin son illər üzərində çalışdığı "Tabasaranca-ləzgicə-rusca" lügət isə 1979-cu ildə onun ölümündən sonra yarımcı qalmışdır.

Qrammatikasının mürəkkəbliyinə görə tabasaran dili dönyanın çipnev, xayda, eskimos və çin dilləri ilə yanaşı Qinnesin rekordlar kitabına düşmüşdür.

Bu dil ismin 48 halının olması ilə diqqət çəkir. Müasir tabasaran dilində üç dialekt müvcuddur: nitrix, suvak və qalin.

Tarixən əkinçi olan tabasaranlar həm də gözəl sənətkarlar kimi tanınırlar. Tabasaran xalçaları qədim zamanlardan məşhurdur. Bu xalq həmçinin ağac və daş üzərində oyma, dulusçuluq, dəmirçilik, dəri aşınması, yun əyirciliyi, naxışlı geyim əşyaları toxuculuğu, ağacdən məişət əşyaları hazırlanması ilə də tanınır.

Tabasaranlar öz alımları ilə fəxr edirlər. Bu torpaq onlارca elmlər doktoru, çoxlu elmlər namizədi yetirib. Bu da təsadüfi deyil. **Hələ XII əsrin əvvəllərində Tabasaranada ərəb dilinin tədrisi, islam mədəniyyətinin təbliği sahəsində geniş işlər görülmüşdür.** Burada bir sıra məktəblər açılmış, ərəb dili və islam dini ilə yanaşı, dünyəvi elm-lərən tarix, hüquq, həndəsə, coğrafiya da tədris olunmuşdur. Vilayətin Məhəmməd əl-Karabi, Ruqudjali Rəcəb, Kuryalı Şaban, Kulikli Ramazan kimi alımlorının adları tarixə düşmüştür.

XVI əsrin II yarısında Küryaq kəndində məşhur ərəbşünas alımlər Şaban və Məmməd özür sürmüşlər. Zirdaq kəndindən isə 1023-cü ildə ərəb əlifbasi ilə tabasaran dilində yazılmış "Dinin əsas şərtləri - iman, islam, sünne" ("Диндин асуулар шубуб - иман, ислам, сүнне") kitabı tapılmışdır. Onun müəllifi Həsən ibn Ramazan az-Zirdaqi sonralar Sədimin "Gülüstən" əsərini türk dilinə tərcümə etmişdir ki, bu da onun hərtərəflə biliklərə malik olduğunu sübut edir. Onun oğlu Hacı Məhəmməd atasının yolunu davam etdirmiş, öz əsərlərini yaratmışlar.

Tabasaranlar həmçinin öz qəhrəmanlıq tarixi ilə də fəxr edirlər. Nadir şahın qoşununa qarşı döyüşmüş, 27 yaşında qəhrəmancasına həlak olmuş Mirzə Kalukski silahı ilə qələmini eyni ustalıqla işləmiş cəngavər idi. Onun şeirləri indiyə kimi xalqın yaddaşında yaşayır.

1929-cu ildə Dağıstanda Tabasaran rayonunun yaradılması ilə əlaqədar bu xalqın mənəvi həyatında böyük dəyişikliklər baş verir. 1932-ci ildə Tabasaran dilində yazı yaranır və həmin vaxtdan məktəblərdə ana dilinin tədrisi başlanır. Rayon mərkəzi olan Burgankənddə (1934-cü ildən rayon mərkəzi Xuçnidir) "Upy Tabasaran" ("Qırmızı Tabasaran") qəzeti nəşr olunmağa başlayır.

1938-ci ilə kimi latin qrafikasından istifadə edən tabasaranlar 1938-ci ildən etibarən kiril qrafikasından bəhrələnirlər. Hazırda Dağıstanda tabasaran dilində respublika və rayon radio verilişləri yayılınır, dərsliklər nəşr olunur. Burada tabasaran dilində «Litteraturayırın Tabasaran» ("Ədəbi Tabasaran"), "Dag'ustan dişagъли" ("Tabasaran qadını"), "Tabasaran din rur" ("Tabasaran şəfəqləri"), "Aku xyad", "As-salam", "Tabasaran din ses" qəzetləri nəşr olunur. 1960-ci ildə Xidmət tabasaran teatri fəaliyyət göstərir. Tabasaranın məşhur yazarı, Dağıstanın xalq şairi Mitalib Mitarovun əsərləri dönyanın bir neçə dilinə tərcümə olunub.

2010-cu ildə aparılan siyahıyalmanın nəticələrinə görə tabasaranların sayı 130 min nəfərdən çoxdur. Onlar əsasən Tabasaran, XIV və Dərbənd rayonlarında məskunlaşmışlar. Tabasaranlar bir qayda olaraq doğma dilləri ilə yanaşı, ləzgi və rus dillərində də danışırlar.

АКТИВИСТЫ ГАЗЕТЫ “САМУР” НА СЕВЕРОКАВКАЗСКОМ МОЛОДЕЖНОМ ФОРУМЕ



«Машук» - так называется одна из вершин гор Северного Кавказа, которая находится в центральной

части Пятигорья на Кавказских Минеральных Водах. У подножия этого памятника природы, в городе Пятигорск, ежегодно, уже 8-ой раз, проводится «Северокавказский молодежный форум», под названием «Машук». В этом году в нем принимали участие более 2000 парней и девушек из разных стран Кавказа.

Цель этого замечательного форума - это сближение народов, реализация интересных проектов, защита творческих грантов, углубление знаний молодёжи, а также приобретение новых друзей.

В этом году впервые на «Машуке» с поддержкой Россотрудничества участвовали представители различных национальностей из Азербайджана, Молдовы, Киргизии и Армении. Лезгин Азербайджана представляли на форуме активисты редакции газеты «Самур» - я, Айнур Байбулатова и Закарья Захаров. Мы принимали участие во всех программах форума. Веселый и находчивый Закарья также стал призером конкурса «Мистер и Мисс



Машук-2017».

Мы рассказали участникам форума о лезгинах Азербайджана, о деятельности лезгинской национальной газеты «Самур», о Лезгинском Ансамбле Песни и Танца «Сувар», также поделились своими идеями, которые очень понравились организаторам мероприятия. Вернулись мы на родину с приятными воспоминаниями, так как форум прошел на высшем уровне.

Айнур БАЙБУЛАТОВА

“РУССКИЙ” ЛЕЗГИН

Возможно, многих удивит название моей статьи. Но, именно, так я могу назвать своего героя, которого разделяют от Родины сотни и сотни километров.

Многим из нас знакомо ощущение ностальгии - смутной тоски и грусти по какому-то знакомому месту, в котором нам доводилось бывать, по людям, по молодости, или по старым временем в целом.

Александр Ковалев, русский по национальности, родился в 1958 году в поселке Ялама Хачмазского района Азербайджанской Республики. Все свое детство и юность он провел среди лезгин. И, конечно же, владел лезгинским языком не хуже лезгин.

Окончив среднюю школу, пошел служить в ряды Советской Армии. По словам моей сестры (так как Саша был её одноклассником) я узнала, что он долгие годы живет в городе Ижевск. Но, несмотря на то, что столько лет находится вдали от родины, он все же сохранил любовь к лезгинам и лезгинскому языку. Два года назад мы возобновили с ним связь через интернет. «36 лет прошло с тех пор, как я покинул Родину. Я мысленно вспоминаю слова на лезгинском языке

и составляю предложения», - писал он мне.

Позже он отправил мне поздравление «Яран сувар» на лезгинском языке в стихотворной форме.

*Яран сувар мубаракрай, лезгијар,
Күй мурадри цүк акъудрай датлан.
Зи саламар квев агакърай, лезгијар,
Күй баҳтари куън агу́драй датлан.
Жуван ватан клубан ая гъар сада,
Күй суфрајар няметарив ауфурай.
Мугъман клани куль рикл михъи эллериз,
Аллагъдини меҳъер, мелер бул гурай.*

Наверное, время от времени многие испытывают подобные чувства. И в этом нет ничего удивительного - это совершенно нормально. Более того, легкая ностальгия способна принести даже иллюзию счастья, ведь когда мы вспоминаем что-то хорошее, то на наших губах непроизвольно расплывается улыбка. Так же и Саша, вдали от родной земли чувствует, как сильно он любит свою родину и свой «родной» лезгинский язык.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дербент, педагог

ДАГЪЛАРА СТАДИОН



Европадин виридалайни къакъан хуър тир Къурушдал дуњьядада вичин тай авачир стадион түкъурунава. 2500 метр къакъанвиле авай и стадион “Леки” футболдин командадин ихтиярда ава.

Фото: Алван БАШИРОВ

О НАС ПИСАЛИ...

Лезгины просты и честны, придерживаются более обычай своих, чем веры; гостеприимство считается у них первой добродетелью, и нарушивший оно теряет все уважение между ними...

Лезгины рослы, сильны, здоровы; лица их значительны и чем далее они простираются в горы, тем черты лица становятся выразительнее, изображая некоторое зверство. Женщины их вообще прекрасны и умны. Жены их не находятся в таком рабстве, как в прочих частях Азии, и хотя они несут все трудные работы домашние, но зато открыты и не заперты в гаремах...

Российское правительство, водворившееся ныне в сих землях, истребит, без сомнения, многие вредные обычаи в сей стране, но вместе с ним поселят и разврат в нравах лезгин, не говоря о всеобщей ненависти, которую оно уже успело приобрести здесь. Сему причину бывают распутство и корыстолюбие чиновников

и неуважение к тем, в которых народ привык видеть судей и посредников своих. Необразованный чиновник наш полагает, что все несхожее с нашими обычаями есть отпечаток невежества, полагает порядочными людьми только тех, которые имеют классные чины, почтенного же старика, пользующегося доверенностью в народе, считает он уже за совершенно ничтожного человека, потому что он бороды не бреет или одевается не в тонкое сукно. Несправедливое презрение сие и вышеозначенные пороки суть, конечно, причины всеобщей ненависти, которую правительство наше успевает приобрести в самое короткое время. «Неповинование» жителей начальникам невероятно; причиною же сему беспечность и корыстолюбие наших угнетающих бедных и не обращающих внимания на проступки богатых.

Выдержки из «Записок»
Н.Н.Муравьева, Н.А.Задонский.
За стеной Кавказа. М., 1989. С.530.

ХАЛИФДИ ВУЧ ЛАГЬАНАЙ?

1234-йисуз къелемдиз къачунвай
«Сириядин аноним хроникадин»
бязи чинар гила ачух жезва. Ана
кхъенвайвал, Абу Бекр халиф тир вахтунда
(632-634) ада араб къушунриз ихътиян эмир
ганай: «Душманар набут мийир, гъвечи
аялар, къуъзуз инсанар, дишегъилияр
рекъимири; хурмад тараар атлан кумир;
майвад тараар терг мийир; незвайдалай артух
хипер, калер ва девеяр тукъивамир.

Күн къабулзавай гъар са шеъгердихъ ва
халкъдихъ галаз икърар кутъуна, абуру гайи
гафуниз амал ая, къуй абур чун къведалди
чиликъ авай къайда-къанунралди яшамиши
хъурай. Абурунни куб арада тафаватвал хъун
паталид чадин агъалийрал харжи эцига хъи,
абур чипин чилерал, чипин дин газ жедайвал.
Күн къабулзавачирибурух галаз дяве ая.»

Ингъе арабин сердерри ва аскерри
халифдин эмир къилиз акъуднач. Абуру
Лезгистанда ва Дагъустанда авур
вагъшивилериз талуку са къве делил рикъел
хкун бес я. Х асиридин тарихи Абу Жафер
Мутъмад ибн Жаир ат-Табариidi вичин

«Пайгъамбарин ва пачагърин тарих»
ктабда къывизвайвал, 150 агъзур мислимдин
кылие аваз хазарар кукъварай арабин
сердер Марван ибн Мугъаммадавай сифте
вахтара Къафкъазда къве пачагълуг -
Лезган (Лезгистан) ва Серир къаз хъанач.
Хазаррилай къулухъ ада Серирдал вегъена.
Инин агъалийриз мутъпъигъ жез кълан хъанач
лутъуз ада са шумуд вацра женг чугуна
газф хуърнери шеънерар чукъурна, чиливиди
сад авуна. Са шумуд шеънердин агъалийр
къилий-къилиз турунай акъудна.

Гуъгуънлай Марвана лезгийрал вегъена.
Са 1500 лезгийрихъ галаз женг чугуна
абурун пачагъ Авиз авай къеле къаз тахъй
сердерди Самур дередин цуралди хуърер
чукъурна, агъалийр яна къена. Эхирни Авиз
женгина гъелек хъанач. Арабри адад къил
атлан къиринал гъалдана ва къеледа авайбур
икърар кутъуниз мажбурна. Санлай арабри
гужуналди мусурманвал къабулиз тун патал
лезгийрихъ галаз 150 йисуз дяве авунай.

Шамсудин АЛИКПЕРОВ

КЪЕЛЕМДИВ ЖЕНГ ЧУГВАЗВАЙ ЗАРИ



Зи къелзавайбуруз

Зи шииррин асул мана къатканва
Къатар-къатар мяденра къизил хыз.
Зи гъар са гаф гъахъилин цал хъукъванва,
Куруу я ам дагъдин кукъвал мензил хыз.

Зи царарин патахъвални дуьзгүнвал
Ачухдаказ акуртцани вилериз,
Зи фикиррин, зи хиялрин деринвал
Аян жеда анжак гегъенш риклериз.

Анжак гъада йад хъвада зи рикликай,
Экъечайда зун хыз къекъвей гурарай.
Лувар атIуз, паруяр къаз виликай
Пехилбуру къаз ялайда пурарай.

Пехъи чулав чайгъунири икI чухвайди,
Гатайди терс гарарини харари,
Дидед къеняй пар кулаллаз атайди,
Куьткуйнайди бед мецерин тураги.

Къат-къат цанвай никIе сирлу тум ава,
Пак риклер экъечида ам дул хъана.
Агъ, зи рикле шумуд тални гум ава,
Зи гатфаркай гад такуна зул хъана.

Гъар туьрездиз ава хас тир деринвал,
Гъар къатгунди вичин саягъ атIуда.
Зи гафунин, зи няметдин ширинал
Дадмиш ая: рикI гъиссерив атIуда.

Хабар жеда квез Фаизан дердеркай,
Куь гъар садан мурадрикай аян тир.
Са югъ къведа: зун квахъда куь вилеркай.
Лагъ: «ам гъуцар риклерлай са инсан тир»...

Чи хуърер

Са мус ятлан бес чи хуърер
Берекатдин маканар тир.
Чун мисклинар, михы плирер
Вине къадай инсанар тир.

Са мус ятлан дагъвидин тъвар
Таьсиру тир гапурдилай.
Девирри чаз ягъна къацлар,
Алудна ах-абурдилай.

Килиг, гила къе чи хуърер
Квез элкъвенва... РикI жезва тар!
Пиян хъана дагъви кимер
Чугваз канаб, къугъваз къумар.

Яшар хъанвай рехи къужа
Жегъиларин арадава.
Маса къузек гътна гужа
Пиян хъана къарадава.

Илгъамдин къакъанриз хажж хъанвай, вичихъ къетлен
хатI, чехи алакъунар авай Фейзудин Нагъиев (Фаиз
Күрреви) лезги эдебиятдин зурба векилрикай я. Датлан
къелемдив женг чугвазвай адан умумур халкъдиз къуллугъ
авунин чешне я.

Шаир, кхыраг, публицист, алим Фейзудин Рамазанан
хва Нагъиев 1951-ийсуз Стала Сулейманан райондин
Агъа Стала хуъре дидедиз хъана. 1977-ийсуз Одессадин
эцигунардай инженеррин институт акъалттарна. 1980-ийсалай
иныхъ Дагъустандин газетринни
журналарин чириз адан эдебиятдин месэлайтириз
татукарнавай макъалаяр акъатзана. И макъалайри хыз
адан поэзиядии гъамиши вичихъ ялзана.

Сад-садан гуъгъуна аваз басма хъайи «Капал
кхыинар» ва «Къванцел биришиар» ктабар шииратдал
рикI алайбуру хъсандиз къабулна. Гуъгъуналай Ф.Нагъиеван
«Хважамжамни Яргыруши», «Цавай къваз
вай мульгуубатдин авазар», «Терсепулда ииф», «Ал-
пандин суракъда», «Гарал теменар», «Зенг ва къван»,
«Абильесан марф» ва маса ктабар чандай акъатна. Адан
гзаф шиирриз манидарри манияр теснифнава. Шаирди
Низамидин, Хакъанидин, урусрин поэзиядии са жерге
классикрин, гъакIни алай аямдин шаиррин эсерар лезги
чалал элкъурунава.

Са межлисда агыл-жегыл –
Сада садав рахаз дагуз.
Акур касдин хада гуъгуъл,
Киклизва гъутI-сеперар гуз.

Галай затI я хийир-шийир –
Дуъя келдай амач инсан.
Агъуз-виниз хъанва чаз чир,
Ферсуз крат хъанва масан.

Я капI идач, я хуъдак сив,
Куъзубурни аси хъанва.
Чи миллетдин маядин шив
Гуя тамам хаси хъанва.

Кимин абур – рехи-къуъзъ
Хъайла пиян къумар къуъзъваз,
Берекатдин квахъна рузи
Атанва къе чун и йикъяз.

Зи къадим чал

Зи къадим чал, лезги чилин мерд булах,
Эсилин ирс, дидед мани, руъгъдин ах.

Тайифайрин, ваз дуст гъакI миддяй хъайи,
Гафар ква вак ви рекъиз дуъя хъайи.

Пелазгийрин, персерин гъам индуслин,
Эрмени, турк, араб, мадни урусли...

Вири гафар цуурна, вун сагъ ама.
Лезги чилихъ кыл тик яз Шагъ дагъ ама.

Къуват гана на дидедин лайладиз,
Къуват гана на Шарвил баладиз.

Лекърен къиркыр, кыв лекъендин, машаҳдин,
Ширшир я вун дагъдин чарчар-булахдин.

Ви гъар са гаф са къизил я тэмина,
Чагурна вун Сулеймана, Эмина.

Шумуд рагъул авахъна ви булахдиз,
Вун бубайри дуьзмишна чи булахдиз.

Кард хъана вун элкъвэз чилел Алпандин,
Куьрединни, Къубадинни, Шарвандин.

Чил диде я, вун – мани зи дидедин.
Сирлу къисмет зи эхирдин, бинедин.

Заз къват гузвай зи руъгъдин дамах я вун,
Зи гуърз, къалхан, женгина пайдах я вун.

Хва я, лугъуз, шумуд ваз хайн хъана,
Гъуцар, Аллагъ маса гур Каин хъана.

Ф.Нагъиев журналист ва публицист хъизни сейли я.
1990-1996-ийсара ада лезги ва урус чаларал «Лезгис-
стан-Алупан» журнал акъудна. 2004-2005-ийсара
Дагъустандин Телевиденидин «Инсан ва девир» прог-
рамма арадиз гъана, автороди хыз ам тухвана.

Литературовед ва лингвист хыз Фейзудин Нагъиеван
лезги эдебиятдин ва чалан месэлайтириз татукарнавай
200-далай гзаф макъалаяр Дагъустандин, Россиядин,
гъакIни къецепатан цудралди улквейрин газетрин ва
журналарин чириз акъатнава.

Филологиядин иштирин доктор Ф.Нагъиев Дагъуст-
тандин Гъукуматдин Университетдин доцент я. Куъре
Мелик, Етим Эмин, Стала Саяд, Ялцугъ Эмин, Стала
Сулейман хътин классикрикай ада кхъенвай илимдин
макъалаяр гзаф мас авайбур я. Ф.Нагъиева Дербентдин
Албанистикидин Меркездин директорди хыз тухузай
квалахни лезгийрин тарих чирунин чешне я.

Зари Россиядин медениятдин лайихту къвалахдар,
«Къизилдин лекъ» ва Мегъамед Гъажиеван тъварунихъ
галай премийрин лауреат я.

Вичин эсерар лезги ва урус чаларал къелемдиз
къачузвай Фейзудин Нагъиев чан аламаз классикодиз
элкъвенвай зари я. Ада мукъвал-мукъвал вичин цийи
ктабралди келдайбуруз хвеши ийизва.

Яраб, буба, гыя яргъариз акъатна,
Хъанатла вахъ а яргъара мукъвабур?

Вун аскер тир атлуйрин са къушундин,
Эхиримжи чар къванин чал агакънач.
Къисметхъана гъайбатгыкъуркушумдин,
Белки, эхир гаф лугъузни агакънач?

А гуъ балкын заз ахваррай аквазва,
Атлу алач, леэн алач дабандал.
Ви тъвар алай хтул къвале къугъвазва,
Чамарзава вичин къарас балкандал.

Хва хана дидеди

Хва хана дидеди – вилерин дамах!
Хва хана дидеди – эллериин дамах!
Ам жеда миллетдин селлерин даях,
Жуван халкъ, жуван чил хуз чир жедай хва.

Хвена ам дидеди, вичикай атIуз,
Хвена ам дигэди, чиликай атIуз.
Бубади къаст гана рикликай атIуз:
«Хуъх багъри накъвадин къадир чидай хва!»

Атана агакъна чехи хъана хва.
Дидени, бубани рехи хъана, хва.
Къегъалдал къару я гъам халкъ, гъам арха,
Умуд я миллетдин хийр чидай хва.

Шарвилдин кутугай буй ганва адаз,
Давудаз ухшар тир суй ганва адаз,
Дагъларин лекъери гъуя ганва адаз,
Хъух жуван эвельни эхир чидай хва.

Амма куъз бубадиз авач къе къарай,
Хцелай иладриз авач хы са гый.
Мецикай, къецикай атлан икI пай,
Низ чидай жедайди пехир жедай хва...

Шаирлидиз кутугай буй ганва адаз,
Дидеяр, бубаяр вине яхъ күнне.
Багъривал, лезгивал техвейтла рикле,
Халкъдикай эхирки нехир жеда, хва.

Зун сят я

Зун сят я. Зун къурмишнава Халикъди.
Зай вахт физва – легъзед тварар – зарбада.
Акъалтла къум – сят элкъурда къилхиъди.
Гүзетда мад къум фидалди Зурбада.
Мад сятини зарб легъзейриз жавабда.
Анжак за вай, масада Вахт гъисабда.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ КЛАССИКАР ЦИЛИНГВИ БУКІА (АБУКАР)

(1705-1760)

Цилингви Букіа (Абукар) 1705-йисуз Күрөдин Цилинг хүре дидедиз хана. Ам лезгийрин чехи шаир Етим Эминан чехи буба я. Адан гъакындин са къадар малуматар лезгийрин машгүр алимар Гъалиб Садыкьиди ва Мавлуд Ярагъимедова ганва. Гъ. Садыкьидин архивда адан са шумуд ширр ава. И ширррий бязибур ктабриз акъятнава. Алими малумат гузтайвал, Цилингви Букіа вичин девирдин тъвар-ван авай алым ва шаир тир.

Цилингви Букіа гъакын тарихдал рикI алай кас тир. Ада ширрдади «Цилинг» тъвар ганвай тарихдин ктаб ххеней. Шаирди вичин

Къвезва гъя!

Эй агъяр, пелеваз рагъ,
Бахтавар инсан къвезва гъя!

Ахта яха - женнетдин багъ,
ХунI таза жейран къвезва гъя!

Яру хъанва, куъз ятIа, гыл,
ЖаллатI яни атгудай кыл?
Къумух Сурхаян руш - несил,
Тик куна гардан, къвезва гъя!

Девейрин явша я юзун,
КлеретI-клеретI къвезва къушун.
Тахтунал гуърчег тир акун,
Шагы-Сулейман къвезва гъя!

Дамах газ гъахын майдандиз,
Акъвазнава икI мердандиз.
Лайих тир Мустафа хандиз,
Гуя хыи, са хан къвезва гъя!

Букадин гаф: и дүньяда,
Ребби, чаз ви регъим клаңда,
Килиг садра: асуздада,
Тарифлу Султан къвезва гъя!



Къебеле райондин Камарван хуърун юкъван мектебдин лезги
Чалал рикI алай жегъилар

РИКІЕЛ ХУЪХ!

Чпиҳ -ар, -ер хътин эхипар авай ойконимрикай инсанар акъатай чаяр къалуруниз къуллугъизавай цийи гафар арадал гъидайла а эхипар гадар жеда. Идалай къулух -и суффиксдин къумек-далди гзафвилин къадардин диг арадал хкида, ахпа -ви суффикс акалда: Грап - гириви; Крап - кИриви; Кр-кар - киркиви; Хъукъар - хъукъиви, Чепер - чепиви, Усар - усуви, Ашар - ашиви; Филер - филиви; Хъульер - хъульуви, Макъар - макъиви; КъакIар - къакIиви.

Маса ойконимрикай цийи гафар агъадихъ галайвал арадал къведа: КцIар - кцIарви; Фияр - фияви; Хыилер - хыиливи; Къуъхур - къуъхур-

ви ва икI мад.

Тешпигърикай түкIур хайи ва я чин манадик маса гекъигун квай глаголар агъадихъ галайвал кхыида: **пүркъүн** (чунынхун, мансадан пул, шей); **гаралай** авун; **япалай** авун; **тифтіф** цавуз акъудун; **тупIалай** авун; **хиритI** авун; **шандакъар** авун; **къечIин** («гатун» лагъай манада); **цацарап** (ва я кикерал) хъун (гъазур хъун, месела, киклиз); **къилера** - къил хъун; **къил-къилелай** алатун; **цавув агакъун** (шад хъана, хвеши хъана); **тату-гун**; **тар-мар хъун**, **вара-зара хъун**, **мука къал** эцигун (эвленимиш хъун); **дердинай**

акъудун; **чандивай** авун; **куыцшуун** (галатна базар хъун); **вагътедай** тефин; **Чана**; **Чангъакъя** ва мсб.

Вансуз зайиф сесер абруптивралди агъадихъ галайвал эvez жеда: **к-кI**; **т-тI**; **хъ-къ**

вак - **вакIар**
вик - **викIар**
мурк - **муркIар**
нек - **некIер**
ник - **никIер**
рак - **ракIар**
як - **якIар**
вирт - **виртIар**
мет - **метIер**
нафт - **нафтIар**
гъахъ - **гъакъар**
уъфт - **уъфтIер**
рат - **ратIар**
рехъ - **рекъер**

ГАФАР

УЬНУҮГЪ

И хуърун тъвар чи чалан алым РГайдарова «Аних//Аньгъ» хыз хъенва. Аних «къветI, магъара» я лутгүзва ва адап ери - бине маса чалара жагъуриз алахъзава. Гъакыкъатда и ойконим лезги чалан «уънуыгъ» («гъалкъя») гафуникай арадиз атанвайди я.

IX виш йисуз талукъ тир Уньуыгъ келе эцигнавай чка, яни хуър алай чка вири патарихъя вацIари, дагълари, тик къвалари уньуыгда тунвай,

ХУЪР



Чи чалан къадим гафарикай садни «хуър» я. Къинрин гуъмбетра и гаф агъзур йис идалай вилик гъатнава. X виш йисаз талукъ тир «Абумуслиман

ГЪУР

Профессор РГайдарован фикирдалди «гъур» ва «оргъ» гафар са дувулдинбур я. Абурун мана «сел, вацI» я.

«Гъур» гафунин мана дегиши хъана, адакай «къадардилай артух» лутгүдайлани менфят къачуда: Мехъер гъур алаз кыле фена, яни лап хъандиз, шаддиз, гъар са кар вини дережеда аваз. Алимди кхъизайвал, гъур



душманирайваг агатиз тежедай чка я. Гъавияй халкъди и чқадиз, ина кутунвай хуъруз ва келедиз «Уньуыгъ» тъвар ганай. Гъутъынлай «гъ» сес «гъ» сесиниз элкъиенва ва гафунин мана - метлебда са дегишвални кыле фенвач.

тарих» лутгүдай хроникада лезгийрин Эчехуър тъвар алай чка къейд авунва.

«Хуър» гафунин ери - бине тайинарун регъят туш. Машгүр алым, профессор Е.А.Бокарева хуър гафунин этимон хур я лутгүзва. Адан фикирдалди, дегъ заманайра лезгийри цадай чилиз, никлизхур лутгүдай. Маса алимрини тестикъарзайвал, хуър гаф эвелдай ойконимдин тъвар хыз варь, цайи чқадин тъвар хыз арадал атанай. Хуърун тъвар адакай са ни ятIани сифте цайи чқада гуъгуънлай масабурни къвал - югъ кутурла, ахпа хъана. Ахътин чқадал арадиз атай хуърл гъа касдин хуър лагъана тъвар ақылтайз хъана: Алидхуър, Асадхуър, Сардархуър, Нежефхуър ва икI мад.



гафунин лап мукъва гаф гур я. Гургъа-гур келимани гъа и гафарин мукай хъун мумкин я.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНИ...

- ВикIегъ инсандин хурук дагъларивайни давам гуз жедач.
- Аслан хътин итимдиз цегв хътин душман тахъуй.
- Гъулдан винелай хада, инсан къеняй.
- Вичиз муть тийидайда халкъдиз мискIин ийидач.
- Инсан рекъе-хуъле чир жеда.
- Тар ярхариз къланзаватIа, дувулар атIутI.
- Хизандикай санални хай рахамир.
- Цавук гуар кутамир.
- Щунни вацIун арада гъахъмир.
- Щухъни вацIухъ галаз гъуъжетармир.
- Кард мукалай элячIдач.
- Игитдин хер хурал жеда.
- Къегъалдиз четинвал лайихлу сенгер я.
- Халкъдихъ умуд кутурди симинлай фида.
- Бегъем итимди дустар къадач, адаz дустар жагъида.
- Душман валара, дуст пурара жеда.
- Бегъемсуз дуст жедалди тек амукун хъсан я.
- Пулди инсан балкъандални ақадарда, ламралайни вегъида.
- Чехиди авачир къвале берекат жедач.
- Къвалах тавур пер мурхъуль къада.
- Хъель анжак дуствилил арадай акъудиз жеда.
- Хъель зайифбурун алакъун я.

Редакциядин мугъман

ЖУВАНБУРУН КЪАЙГЪУДА



«Жуванбур» гаф ада акъван рикл азаз, акъван эсерлүз лагъана хын, жегъилзамаз илимдин къакъан кукъушриз хаж хъянвай и къегъал хай халъдал, хай чалал, жуван ватандал къару тирди гъасята къатланча. Вичихъ чехи агалкъунар аватланы, күсни дамах гвачиз раҳазвай. Ингъе чи жегъил мугъмандыз, 25 ийса аваз медицинадин илимрин кандидатилин, 33 ийса докторвиллин диссертацияр хвейи профессор Элхан Османоваз адеддин инсан лугъуз жедач. Гъикъун вичи-вич виниз къун тавутгани, адан алакъунри ва агалкъунри гъар са кас гъйранарда. Адакай Россиядин ва къецепатан улквейрин журналисти шуралди макъалаяр къхъенва.

Вичи секиндаз лугъуда:

- За вуч авуна къван, захъ са акъван зурба алакъунар авай хъиз жемир. Им зи умъурда акъалтлай баҳтуни гъун я. Са бязи къулайвилер хъаначирла, ништа, гъакл жедайла...

Мадни дамах гвачирвал. Вучтин къулайвилерикай раҳазва жегъил профессор? 1999-ийсуз Урсатдин алаш-булаш вахтунда къелун давамарун патал Москвадиз фейи члаварикай, ана чугур къван азиятирикай, гилаң чка къан паталди вич гъатай яцларикай вучиз лугъузач ада? Вучиз лагъайлар адан тул гъахътиндя: зегъмет чугунал рикл хъун, четинвилериз таб гун, макъсаддив агалкъун паталди эхирдал къван женг чугун, садрани са къункайни шел-хвал тавун, инсанриз, иллаки жуванбуруз алакъайдыл къумекар гун. Гъа ихътин къилихрин иеси яз умъурди лигимарнава Элхан.

1975-ийсуз Бакуда дидедиз хъайи Элхан Османова ина 247-нумрадин юкъван мектеб тафаватлувиленди акъалтларна. Азербайжандин Гъукоматдин Медицинадин

Университетда къелдай вахтундани ада маса жегъиллиз чешне къалурна, ам Н.Нариманован тъварунихъ галай стипендиядиз лайхху хъана. 1998-ийсуз университет яру дипломдалди къутягъай жегъил гъа чавалай хирургиядай Бакудин тади къумекдин азарханадин базадин интернатурада хъана.

Датана илимдихъ ялзай Элхана 1999-ийсуз Москвада вичин чирвилер артухарун къарадиз къачуна. Ина И.М.Сеченован тъварунихъ галай сад лагъай Москвадин Гъукоматдин Медицинадин Университетдин ординатурадик экечай ада къве йисан къене хирургилин пеше лап хъсандиз чирна. Гъа ина профессор А.М.Шулуткодин регъбервиллик кваз адан пешекарвиллин алакъунар гуынгуна гъатна. 17-ийсан къене адеддин клиникадин дуктур кафедрадин профессорвиллин держадив агалкъана. 2002-ийсуз Элхана медицинадин илимрин кандидатвиллин, 2009-ийсуз докторвиллин диссертацияр хвена. Гила гъам универсиеттада тарс гузва, гъамни и университетдин клиникада къвалахзана.

150 илимдин къалахдин, хирургиядай сифте яз арадал гъайи 3 цийивилин автор тир Элхан Османова дамаррин хирургиядин илимдик чехи пай кутунва. Адан «Ириндин хирургиядин плазмадин технологияя» тъвар ганвай монография гъам Россияда, гъамни къеџепатан улквейра вакъиадиз элкъвена. Адан тек са Швейцарияда илимдин конференциядал авур раҳунрикай ва теклифрикай 30-далай гаф улквейрин пешекарри менфят къачзува. Трамбофлебит, варикоз, трамбоз, атеросклероз хътин залан азарар сагъарздав алимди икъван гагъди 10 ағзурдув агалкъана операцияр авунва. Адан регъбервиллик кваз са касди кандидатвиллин диссертация хвена. И рекъял мад са кас гъазурзана.

Элхан Османован дүньякъатгунрини инсан гъйранарда. Даим гъерекатда хъун, са гъихътин ятгани цийивил арадал гъун, датана чирвилер артухарун адан къетенвал я. «Ележег патал вахъ гъихътин планар ава» - лагъайла алимди икл жаваб гана:

- Москвада ағзурралди лезгияр яшамиш жезва. Гъавиляй заз ина лезги дуктурин къватлар арадал гъана жуван ватанэгълийриз къилди къуллугъ ийиз къланзана. Чахъ медицинадин чара-чара хилерай алакъунар авай дуктурар гаф ава. Анжак къарийрикай чеб вири Москвадиз сейли тир са шумуд касдин тъварар къаз къланзана. Ина вич

тъигъирви тир медицинадин илимрин кандидат Рувшин Исламов тъвар-ван авай хирург я. Алимрикай Элхан Сулейманов хъсан хирург, Элхан Шингъаров хъсан педиатр яз гъисабзана. Педиатриядин Институтдин илимдин къуллугъчи тир Гъажиев «Медфорд» тъвар ганвай къилди клиника ачухарнава. Гъанин кылин дуктурни вич я. Терапевт Алик Кичибоговни чахъ дамах кутазвай дуктуррикай я. Гъеле Дагъустандай тир чи лезги стхайрин арада гъикъван машъур пешекарар ава. Чна ихътин къуватрикай менфят къачуна къланзана.

Элханахъ мад са мурад ава. Ада лугъузва:
- Зун лезги макъамрал гаф рикл алай инсан я. Гъавиляй жувани чагъан ягъиз чирзана. Заз Москвада къилди лезги ансамбль арадал гъиз къланзана. И ниятдалди чна са къадар музикадин алатарни гъилик авунва.

И крат жегъил алимди лезгивал хубн патал ийизвайди я. «Эвел жуван хизанды, ахпа халъдин арада лезгивал хвена къланзана», - лугъузва ада.

Элхана гъакл хизандин къил хъизни чешне къалурзана. Адан умъурдин юлдаш тир Сабинади Азербайжандин Гъукоматдин Медицинадин Университет къутягъдалай къулух ординатура Москвада сад лагъай Медицинадин Университетдин гинекологиядин ва акушервиллин факультетда ақалтларна. Алай вахтунда ада диссертациян винел къвалахзана. Ништа, абурун аялри - Омар, Муслима ва Аидадини гележегда илимдихъ ялда жал.

Вичин бубаяр къар райондин Аваран хуърай тир Элхан Гъажиеван хва гъаклни тъбиатдал, поэзиядал, газет-журнал къелунал гаф рикл алай инсан я. «Самур» газетдин къалахдариз ва къелдайбуруз агалкъунар талабайдалай къулух ада лагъана:

- Чна виридалай вилик чи хайи чал, мединият, адетар хвена къланзана. Хайбурун къайгъу чугун, чирвилер къачун, жуван карда гъамиша чешне къалурун, вирина лезгивал хубн чи буржи я. Им зи гъар са лезги жегъилдиз эвэр гун я.

Мад вуч лугъун. Им виридан риклай хабар гузвой эвэр гун я. Жуванбурун къайгъуда жен лугъузвой жегъил алимди хъфидайла жузуна: «Бес квехъ са талабун авачни?» «Ава, - лагъана чна, чи мурад вун илимдин мадни къакъан кукъушриз хаж хъун, виликай къвездай жисара академик хъиз ватандиз хтун я...»

Муъззифер МЕЛИКМАМЕДОВ

ГАФАЛАГ

Гул	- хак
Гутун	- туыкъурун
Дахчи	- истисмарчи
Жувчи	- эгоист
Занбураг	- носилка
Иши	- чиг, тахъай
Кульягъ	- юргъун
Къвакъвайяр	- гуйлемар
Къекъвель	- жигъир
Къавалат	- макъам
Къеш	- щуурнавай пи
Клаш	- залан чехи къута
КъвацI	- нерай къведай къеж
КлерпIе	- фид
Кили	- дуст
Киливал	- дуствал
Легъ	- векъ (ций экъечIдай)
Лахума	- купорос
Мергъ	- рехи
Мукъбу	- суствал квай
Рұкунайар	- гъварар
Тленкъуыл	- Чемерук
ТПул	- хесет
Хурт	- азаб

Редакциядиз чар

КЪАДИР ЖЕН

Гъурметлу редакция! Күнне «Самур» газетдин чинра датана гаф кар алай месэләйр къарагъарзана. Гъа и кар фикирда къуна зани квезд гъар са лезгидин риклай хабар гузвой са месэладикай къхизва. Виридала чизтайвал, Дагъустан Республикадин чилерин 1/3 паюнлайни чехи пай лезги районри къазва. И районрин чилер хаммалдин сүрсөттәлди девлеттуя. Икъван гагъди и месэла бегъемвиллди туплай авунвачтана, малум тир делилрал бинелу я са бязи баянтар гуз жеда. Хив районда къвандыларин квай чехи чакъяр ава. Инағ ва Самурдин къерехар чулав ва рангадин металларин сүрсөттәлдини девлеттуя. Кеферпатан Къафкъазда рангадин металларин виридалайни чехи мяденар «Къизил дередиз» маҳсус я. Къил ақыдай касри гъисабнавайвал, ина 48,6 миллион тондив агалкъана цурун сүрсөттар ава.

Дагъларин ценерив гвай чакъяр полиметаллариди (къуркъушум, цинк, цур) девлеттуя чакъяр ашкара авунва. Стап Сулейманан, Мегъарамдхурун ва Къурагъ районрин чилер живедин сүрсөтталди бул я. Стап Сулейманан районда гъаклни фосфоритдин ва селитрадин гафын-гаф сүрсөттар ава.

Докъузпара райондин ва маса районрин чилерал 170 миллион тонаралди эцигунрин материалар авайди виридала хъсандиз чизва. Кыблепатан Дагъустанда 300 къван къелен мяденар гъалтзана. Ина къадарсузилледи киреждин къванерин, чирхедин, къумадин, доломитдин, цементдин хаммалдин сүрсөттар ава.

Ахцеңа ақытзавай сагъардай ятар, гъаклни Стап Сулейманан райондин «РЧал яд» вири дуныядыз сейли я. Пешекарри лугъузвойвал, гъукъуматди, гъаклни чипх чехи мумкинвилер авай касри къайгъу къалрайтана, Кыблепатан Дагъустандин лезги районара чиликай металлар худдай, химиядин ва эцигунрин материаларин санайяр вилик тухудай вири жуъредин къуллайвилер ава. И месэла алатай асиридин 90-ийсара Дагъустан Республикадин талукъ министерстводини къарагъарнай. Ингъе къедалди и рекъял са карни арадал гъанвач.

Тагъирбек ШИХАЛИЕВ,
Дагъустан Республикадин Магъачкъала
шегъер

ТИМУРАН БАГЬ



(мертер тарциз ухшар), бересклетдин, бульденеждин, Сириядин марвардин цукъвери ва масабуру акурубур гъйранарзана.

Redaksiyamızın ünvani: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 3-cü
mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
26233080000
“Kapital bank”ın 1 saylı
Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708
Qəzet Azərbaycan

Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

САМУР
Baş redaktor
Sədaqət KƏRIMOVA

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunmuşdur

İndeks: 5581
Sifariş: 2487
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17